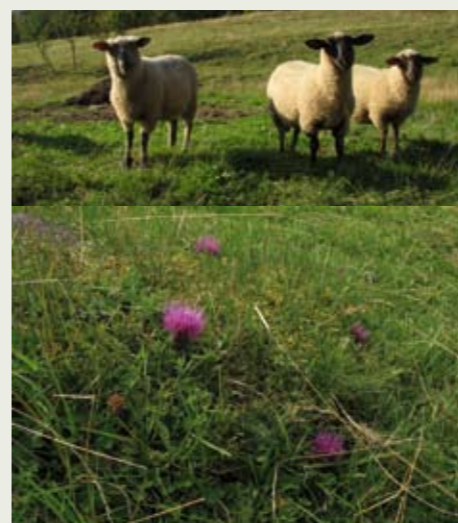
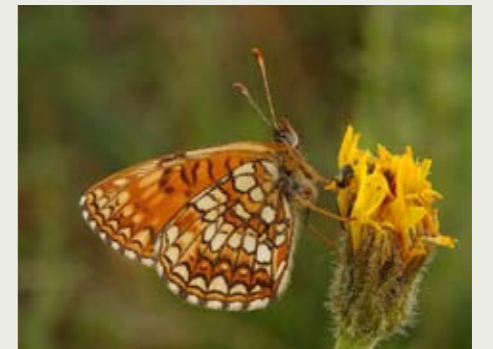




/// ZACHOVÁNÍ //////////////
//// BIODIVERZITY //////////
/// KARPATSKÝCH LUK ////
////////////////////////////////////



/// ZACHOVÁNÍ //
//// BIODIVERZITY ////
/// KARPATSKÝCH LUK ///
////////////////////////////////////



VÝSTUP Z PROJEKTU UNDP-GEF

Tato publikace by nevznikla bez spolupráce řady externích odborných spolupracovníků. Rádi bychom na tomto místě poděkovali všem, kteří na projektu UNDP-GEF „Karpatské louky“ spolupracovali a bez nichž by tato publikace nemohla vzniknout.

Na území CHKO Beskydy se podíleli na mapování flóry: Martin Dančák, Petr Filippov, Petra Hanáková, David Hlisenkovský, Josef Janeček, Martin Kočí, Věra Koutecká, Petr Koutecky, Pavel Kusák, Pavel Lustyk, Jan Mládek, Marie Popelářová, Jana Tkáčiková, Radim J. Vašut, Marie Vymazalová a Jitka Wolfová, **na monitoringu trvalých ploch:** Martin Dančák, Radim Hédl, Martin Kočí a Jan Mládek, **na mapování motýlů:** David Charvat, Jana Dandová, Jiří Darebník, Libor Fiala, Miroslav Menšík, Martin Mandák, Jiří Pavelka, Jiří Skala, Lukáš Spitzer, Vlastimil Trochta, Filip Tyralík, Petr Vicherek a Michal Zapletal, **na mapování ptáků:** Jaroslav Koleček, Daniel Křenek a Jan Pavelka, **na výzkumu čmeláků:** Barbora Jůzová a Martin Krupa.

Na území CHKO Bílé Karpaty se podíleli na mapování flóry: Karel Fajmon, Petr Filippov, Alena Gbelcová, Michal Hájek, Miroslava Chmelová, Ivana Jongepierová, Jan W. Jongepier, Kristina Merunková, Jiří Němec, Zdenka Otýpková a Karla Vincenecová, **na monitoringu trvalých ploch:** Tomáš Berka, Miroslav Dvorský, Lukáš Chrást, Alena Jírová, Vendula Křivánková, Jan Mládek, Jana Richterová a Petra Špačková, **na mapování obratlovců:** Libuše Nápravníková, Zbyněk Piro a Jiří Sviečka, **na mapování bezobratlých:** Vladimír Bělín, Petr Boža, Jiří Darebník, Albert Gottwald, Jan Habarta, Vladimír Hula, Josef Holomek, Jaroslav Holuša, Jan Ježek, Petr Kment, Petr Kočárek, Olga Komzáková, Ondřej Konvička, František Kopeček, Milan Králíček, Ján Macek, Igor Malenovský, Jaroslav Němý, Pavel Potocký, Lukáš Spitzer, Jiří Stanovský, Vojtěch Tomeček, Vlastimil Trochta, Jan Uříčář a Michal Zapletal.

Vydal FOA, Nadační fond pro ekologické zemědělství, v rámci projektu UNDP-GEF Zachování biologické rozmanitosti trvalých travních porostů v pohoří Karpat v České republice prostřednictvím cíleného využití nových mechanismů financování evropského společenství.

Published by FOA Endowment Fund for Environmental Agriculture, as part of the UNDP-GEF project Conservation of biological diversity of Carpathian Mountain grasslands in the Czech Republic through targeted application of new EU funding mechanisms.

Označení projektu
UNDP-GEF 2255/1705

Editoři
Zbyněk Piro, ZO ČSOP Bílé Karpaty, Veselí nad Moravou
Jitka Wolfová, Muzeum regionu Valašsko ve Vsetíně

Doporučená citace celé publikace – výstup z projektu UNDP-GEF
Piro Z. et Wolfová J. (eds.), 2008: Zachování biodiverzity karpatských luk. – FOA, Nadační fond pro ekologické zemědělství, Praha, 108 s.

Překlady
Jan W. Jongepier (1, 4, 9, 11), Radim Šimek (2, 3, 5, 6, 8), Iva Dyková (10)

Obálka, grafická úprava a sazba
sumec+ryšková

Tisk
SET servis

Náklad 1 000 výtisků
Vydání první

© FOA, Nadační fond pro ekologické zemědělství 2008

ISBN 978-80-254-2795-8

////// OBSAH

ÚVOD / 7

1 / PŘÍRODNÍ POMĚRY MORAVSKÝCH KARPAT / Ivana Longepierová, Jitka Wolfová / 9

- Geologické poměry / 9
- Geomorfologické poměry / 10
- Hydrologické poměry / 10
- Klimatické poměry / 11
- Půdní poměry / 12
- Vegetační poměry / 13

2 / HISTORIE OSÍDLENÍ MORAVSKÝCH KARPAT / 14

- Historie osídlení Beskyd / Vojtěch Bajer / 14
- Historie osídlení Bílých Karpat / Karel Fajman / 15

3 / CHARAKTERISTIKA ZEMĚDĚLSTVÍ 17

- Zemědělství v Beskydech / Zdeněk Miklas / 17
- Zemědělství v Bílých Karpatech / Šárka Němcová / 18

4 / ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA OCHRANY PŘÍRODY / 21

- Chráněná krajinná oblast Beskydy / 21
- Chráněná krajinná oblast Bílé Karpaty / 22

5 / PŘÍRODOVĚDNÉ PRŮZKUMY aneb CO NÁM O STAVU KRAJINY ŘÍKÁ BIODIVERZITA? / 23

- Mapování flóry / Marie Popelářová, Ivana Longepierová / 24
- Mapování bezobratlých / 26
- Sítové mapování motýlů v Beskydech / Lukáš Spitzer / 26
- Mapování dalších skupin bezobratlých / Ondřej Konvička / 27
- Mapování ptáků / 29
- Průzkum ptáků křovin v Horním Vsacku / Daniel Křenek / 29
- Ťuhák obecný / Daniel Křenek / 30
- Mapování chřástala polního v Bílých Karpatech / Zbyněk Piro / 31
- Chřástal polní / Daniel Křenek, Zbyněk Piro / 31
- Monitoring vlivu různých managementových zásahů na trvalé travní porosty / Jan Mládek / 33
- Historie hospodaření na loukách a pastvinách na moravsko-slovenském pomezí 33
- Současnost – „údržba trvalých travních porostů“ / 34
- Experiment s různými typy obhospodařování / 34
- Hořeček žlutavý – vymírající druh moravských Karpat / Marie Popelářová, Ivana Longepierová, Martin Krupa / 37
- Životní cyklus a rozmnožování / 37
- Přímá záchranná opatření / 40
- Nepřímá záchranná opatření / 41
- Funkční krajina / 41
- Modrásek černoskvrnný / Lukáš Spitzer / 41
- Bionomie a nároky druhu / 42
- Současný stav v Beskydech a Bílých Karpatech / 44
- Vhodný management / 44
- Srpice karbincolistá / Ivana Longepierová / 46
- Lokality výskytu a management / 46

6 / POZNÁMKY PŘÍRODOVĚDCE K HOSPODAŘENÍ / Marie Popelářová, Zbyněk Piro, Ivana Longepierová,

- Daniel Křenek, Lukáš Spitzer / 47
- Pozitivní zpráva – ekologizace zemědělství / 47
- Drobní zemědělci – nositelé druhové diverzity / 48
- Unifikace hospodaření / 50
- Zalesňování / 52
- Musí zemědělci zapomenout na pastvu otav? / 54
- Pastviny a nedopasky / 55
- Jak se zbavit nepohodlných mokřadů / 56

Likvidace křovin – a co na to tuhýk / 58
Úspěšnost dotačního titulu „chřástal polní“ / 59
Dokonalý úklid krajiny – mulčování / 60
Zatravnění regionální směsí / 61
Závěr a návrhy řešení / 62
Faremní přístup / 63
Deštníkové druhy / 63
Podpora drobných zemědělců / 64
Program péče o krajinu / 64

7 / CO NÁM PROZRAJUJE GIS O OSUDU KARPATSKÝCH LUK / Petr Wolf / 65

8 / ZHODNOCENÍ ZEMĚDĚLSKÉ DOTAČNÍ POLITIKY / Zdeněk Miklas / 68

Hodnocení systému zemědělského hospodaření před rokem 2002 na území CHKO / 68
Speciální předvstupní program pro zemědělství a rozvoj venkova (SAPARD) / 69
Horizontální plán rozvoje venkova (HRDP) / 69
Výhody zemědělců a ochrany přírody k LPIS / 70
Evropský zemědělský fond pro rozvoj venkova (EAFRD) / 71
Hodnocení pravidel pro AEO v rámci HRDP / 72
Hodnocení pravidel pro AEO v rámci EAFRD / 74
Obecné závěry / 76
Navrhovaná doporučení / 76

9 / ZHODNOCENÍ SOUČASNÉHO STAVU PODPŮRNÝCH PROGRAMŮ V CHOVU

OVCÍ A KOZ / Jaroslava Humpál / 78

Přímé platby / 78
Platby charakteru přímých plateb / 79
Platby I. a III. osy PRV / 79
Národní platby / 80
Jak dál / 80

10 / REGIONÁLNÍ ZNAČKY A ODBYT MÍSTNÍCH PRODUKTŮ / Tomáš Růžička, Iva Dyková,

Zdeněk Kučera, Světlá Studenská / 81

Vyrobeno v Beskydech a Tradice Bílých Karpat / 82
Ovečka z moravských Karpat / 82
Jak dál s regionálními značkami v Karpatech / 83

JAK DÁL? / Jan Dvorský / 84

ZEMĚDĚLSTVÍ V OCHRANĚ PŘÍRODY A KRAJINY / Bořivoj Šarapatka / 87

VYSVĚTLIVKY POUŽITÝCH POJMŮ / 89

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK / 91

LITERATURA / 92

SUMMARY / 94

1 / Natural features of the Moravian Carpathian Mts. / 94
2 / History / 94
3 / Characteristic features of agriculture in the Beskydy Mountains and in The White Carpathians / 95
4 / ... / 95
5 / Biological surveys or what biodiversity says about condition of landscape / 96
6 / A biologist's notes on management / 102
7 / What does GIS tell us about the fortune of the Carpathian meadows / 103
8 / Evaluation of agricultural subsidies policy / 103
9 / Evaluation of the current support programmes for sheep and goat breeding / 106
10 / Regional brands and sale of local products / 106
How to continue? / 107

//// ÚVOD

Jan Dvorský, FOA, Nadační fond pro ekologické zemědělství, Praha

Na územích národních parků a chráněných krajinných oblastí České republiky se nachází lidskou činností podmíněná druhově bohatá společenstva luk a pastvin. I když současná zemědělská politika klade velký důraz na podporu ekologických funkcí zemědělského hospodaření, existuje hrozba, že z důvodů obtížných podmínek upustí zejména malé a střední zemědělské podniky od hospodaření na loukách a pastvinách velkoplošných chráněných území a tyto druhově bohaté travní porosty, závislé na citlivém a šetrném zemědělském hospodaření, budou degradovat.

Rozvojový program OSN (UNDP) a Světový fond životního prostředí (GEF) poskytly na žádost FOA, Nadačního fondu pro ekologické zemědělství, České republice finanční prostředky k realizaci projektu s názvem „Zachování biologické rozmanitosti trvalých travních porostů v pohoří Karpat v České republice prostřednictvím cíleného využití nových mechanismů financování Evropského společenství“.

Cílem tohoto projektu bylo nalézt rovnováhu mezi ekonomicky udržitelným zemědělským hospodařením a vhodnou péčí o celosvětově významnou biologickou rozmanitost na stanovištích květnatých horských travních porostů (loukách a pastvinách) ve dvou chráněných krajinných oblastech v pohoří Karpat v České republice, a to v Beskydech a v Bílých Karpatech. Uchování biodiverzity není jen úkolem ochrany přírody, ale velmi úzce se dotýká zemědělství, které část biologické rozmanitosti přímo využívá. V průběhu projektu jsme zkoumali a ověřovali, zda současné podpory ze zdrojů Evropského společenství jsou správně orientovány, aby zajistily nejen integrovaný rozvoj venkova, ale také vyrovnaly dodatečné náklady spojené s potřebnou péčí o travní porosty s vysokou druhovou rozmanitostí. Na řešení projektu se podílela řada partnerských organizací. Od nevládních organizací působících v oblasti ochrany přírody a životního prostředí – ZO ČSOP Bílé Karpaty, ZO ČSOP Salamandr, Nadace Partnerství, Regionální environmentální centrum ČR, Tradice Bílých Karpat, o.s., přes nevládní organizaci sdružující zemědělce – Svaz chovatelů ovcí a koz v ČR, státní orgány ochrany přírody – Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Správa chráněné krajinné oblasti Beskydy a Správa chráněné krajinné oblasti Bílé Karpaty, Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky, až



po Ministerstvo životního prostředí a Ministerstvo zemědělství. V druhé polovině projektu se do některých aktivit významně zapojil i Krajský úřad Zlínského kraje, obce Hornolidečska a obecně prospěšná společnost Moravské Karpaty.

Publikace kterou berete do rukou, je shrnutím výsledků projektu a na jejím zpracování se podílela řada odborníků – řešitelů projektu z oblasti botaniky, zoologie, ochrany přírody, zemědělství, marketingu a ekonomiky.

1 // // // PŘÍRODNÍ POMĚRY MORAVSKÝCH KARPAT

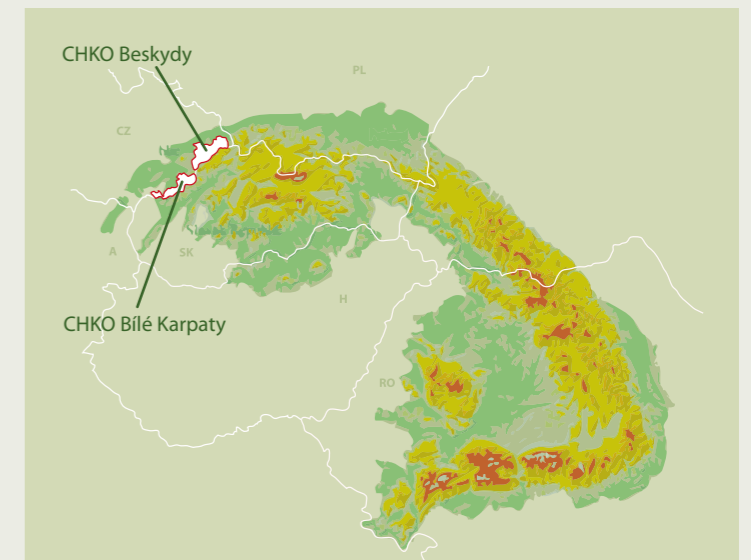
Ivana Jongepierová, Správa CHKO Bílé Karpaty, Veselí nad Moravou
 Jitka Wolfová, Muzeum regionu Valašsko ve Vsetíně

/// Geologické poměry

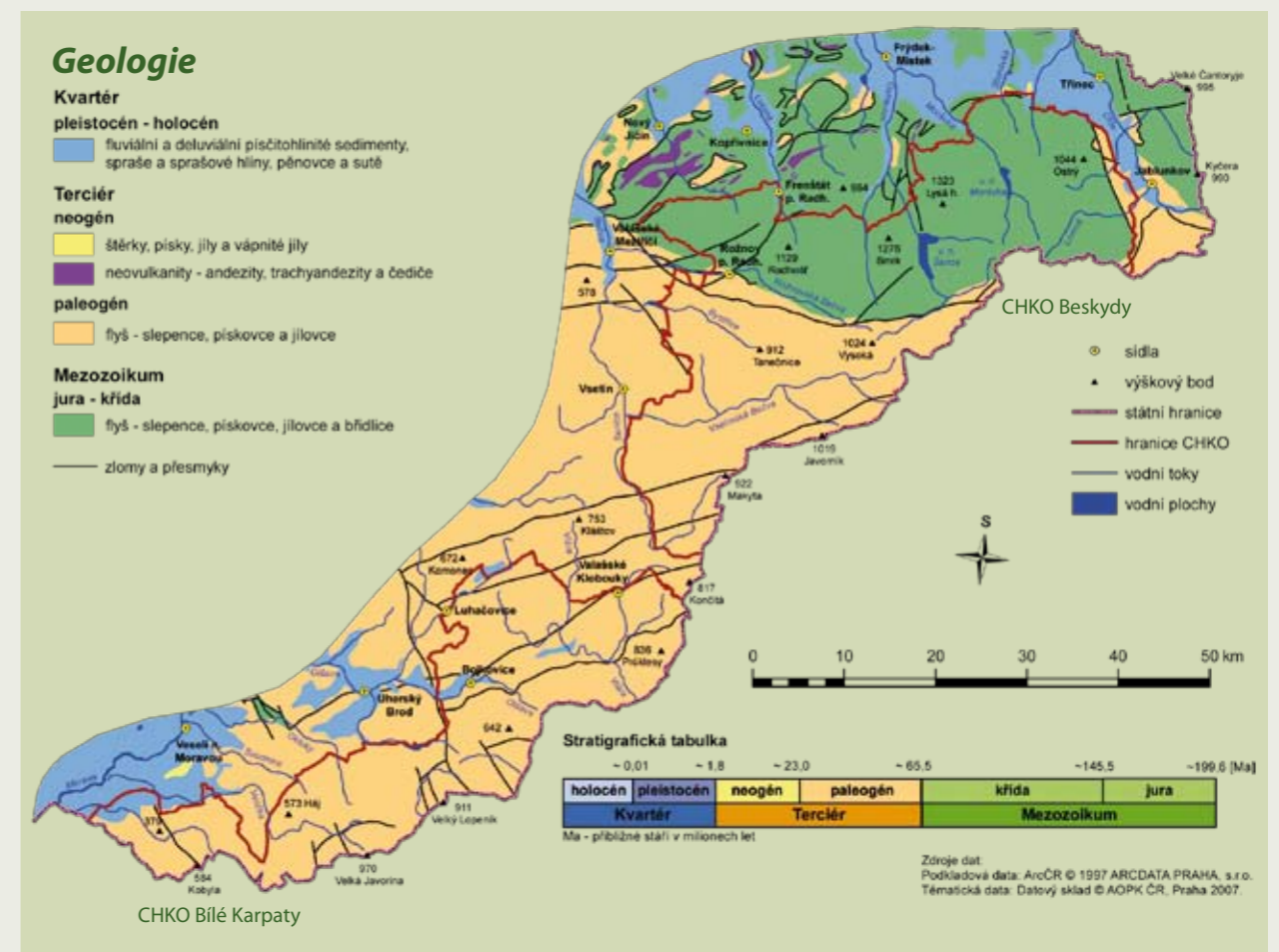
Území CHKO Beskydy i Bílé Karpaty je součástí flyšového pásma Západních Karpat, které vzniklo v důsledku horotvorných pohybů alpínského vrásnění. Tato pohoří vystupují z Dolnomoravského a Hornomoravského úvalu, které byly ještě v mladších třetihorách (neogénu) zalaty mořem.

Popisované území je budováno převážně usazenými horninami magurského příkrovu. Pouze severní část CHKO Beskydy je tvořena příkrovem slezským. Flyšem se rozumí mnohonásobné střídání vrstev jílovců, prachovců, pískovců a slepenců. Mocnosti vrstev jsou silně proměnlivé, od několika centimetrů až do několika desítek metrů.

Flyš se v Bílých Karpatech vyznačuje obsahem vápencových zrn v pískovcích, což se projevuje především v četných usazeninách pěnovců na prameništích i v bohatším druhovém složení rostlinstva. Pouze v širším okolí Komně v CHKO Bílé Karpaty v místech tzv. nezdenického zlomového systému se vyskytují vyvěřeliny (neovulkanity).



Schematická mapa Karpatského oblouku s vyznačením CHKO Beskydy a Bílé Karpaty. (Mapa SCHKO Beskydy)



2 // HISTORIE OSÍDLENÍ MORAVSKÝCH KARPAT

/// Historie osídlení Beskyd

Vojtěch Bajer, ZO ČSOP Salamandr, Rožnov pod Radhoštěm

Krajina moravských Beskyd je v porovnání s jinými oblastmi České republiky včetně většiny území Bílých Karpat velmi mladá. Na konci pravěku sice člověk – zemědělec sídlil v podhůří a také v některých nižších polohách hor, ale změnil krajinu jen na malých plochách. Díky změně klimatu potom lidé z Beskyd na mnoho staletí odešli a objevili se až ve 13. a 14. století v období velké kolonizace přemyslovského státu. Tato kolonizace znamenala hlavně osídlení podhůří a údolí řek, do nitra hor ještě stále lidé příliš nepronikli. Moravské Karpaty v té době (a ještě dlouho potom) tvořily těžko proniknutelné hraniční hvozdy.

Tvář krajiny se začala podstatně měnit od 16. století díky pasekářské kolonizaci. Počet obyvatel v podhůří vzrůstal a půda je už nestačila uživit. Tento problém lidé řešili rozšiřováním zemědělské půdy v horách. Vytvářeli zde tzv. paseky – vyklučili les, založili louky a pole a později tu postavili i hospodářská stavení a domy. Pasekářské osídlení znamenalo rozšíření už existujících vesnic a také vznik vesnic nových.

Ve stejné době se v Beskydech projevila také tzv. valašská kolonizace. Rozhodně se však nejednalo o příchod Rumunů na Moravu, jak to bylo v minulosti často předkládáno. Na území dnešního Rumunska tato kolonizace karpatského horského oblouku sice začala, ale na Moravě se jednalo už jen o její doznívání. V Beskydech a Javorníkách se jí účastnili přistěhovalci hlavně ze Živěcka (v dnešním Polsku), z Oravy a Kysuc v Horních Uhrách (dnes Slovensko). Tito přistěhovalci přinesli znalost salašnictví, které dokázalo využít zejména hrubé a prudké úbočí hor.

Pro vlastníky panství byla pasekářská i valašská kolonizace výhodná. Kromě toho, že některá panství provozovala skelné hutě, které se přemísťovaly za dřevem, neuměla doposud vrchnost rozsáhlé lesní majetky příliš využít. Nájem z pasek a platby ze salaší tedy pro ně znamenaly velký ekonomický přínos, a proto panství vytvářela většinou pro další kolonizaci vhodné podmínky.

Obrat nastal s nástupem průmyslové revoluce. Vznikající průmysl potřeboval velké množství dřeva, a tak se naopak stal výnosným majetkem les. Proto už v 18. století a potom

Stánisko na Baříně.
Nový Hrozenkov.
(J. Toman,
Archiv MRV Vsetín)



hlavně v 19. století nastalo postupné a později i radikální omezování salaší, vykupování nebo zabírání pasek a jejich zalesňování.

Je tedy zřejmé, jak velký vliv na osídlování hor a na změnu krajiny měly zájmy jednotlivých panství. Krajinu pochopitelně významně změnila také další faktory, například opuštění úhorového systému hospodaření v 19. století nebo združstevňování v 50. a 60. letech 20. století a následné zalesňování zemědělské půdy. Význam jistě měly také odchody obyvatel, jako byla hromadná emigrace do Ameriky na konci 19. a začátku 20. století (Frenštátsko, Vsetínsko) a také poválečné přesídlování do pohraničí. Přes všechny tyto změny má však na dnešní základní strukturu krajiny, rozložení lesa a bezlesí, stále největší vliv hospodářská politika dřívějších panství.

Tím je také v CHKO Beskydy dán rozdíl mezi severní, lesnatou částí a krajinou Vsetínských vrchů a Javorníků na jihu, kde dodnes zbylo mnohem více luk a pastvin. Severní část byla v majetku progresivněji hospodařících panství, která původně sice také umožnila rozsáhlé odlesnění, ale dříve pochopila význam dřeva pro průmysl a dařilo se jim mnohem více vytlačit pasekáře a rušit salaše.

Tento krátký přehled o historii osídlování a hospodaření v CHKO Beskydy ukazuje nejen to, že zdejší krajina v porovnání s jinými našimi oblastmi je velmi mladá, ale že procházela velice rychlými změnami. Na mnoha místech zde v průběhu několika málo staletí byla původní lesní krajina úplně odlesněna a pak proměněna opět zpátky v les.



Pohled na Karolininu huť s odlesněnou krajinou, 30. léta 20. století.
(K. Puzskailer, Archiv MRV Vsetín)

dole: Pastva, Dušná u Vsetína, 1934. (Neznámý autor, Archiv MRV Vsetín)



/// Historie osídlení Bílých Karpat

Karel Fajmon, ZO ČSOP Bílé Karpaty, Veselí nad Moravou

Vzhledem ke své geografické poloze a reliéfu mají Bílé Karpaty i přes nevelkou šířku dosti pestrou a nejednotnou historii lidského osídlení. Nižší pahorkatina na jejich obvodu přímo navazuje na teplou nížinu Dolnomoravského úvalu, jež je vlastně pokračováním Panonské nížiny. Spolu s údolními větších říček zaříznutými hlouběji do pohoří a přilehlými středními polohami hlavního hřebene patří ke starosídelní oblasti, v níž lze nalézt stopy po obývání člověkem dokonce i ze starší doby kamenné – paleolitu (období od počátků lidských dějin až přibližně do 9 000 let př. n. l.). Větší měrou ovšem začal člověk ovlivňovat zdejší krajinu až po přechodu od kočovného života lovce a sběrače k usedlému životu rolníka a pastevce v mladší době kamenné – neolitu (6 000 až 3 500 let př. n. l.). Od počátku neolitu existuje již poměrně hustý sled archeologických nálezů dokládajících lidské osídlení na mnoha místech Bílých Karpat. Během několika následujících tisíciletí se zde vystřídala různá pravěká etnika a kultury. Prvním, písemně (antickými historiky) doloženým národem jsou však až Kelty, kteří se na dění ve střední Evropě začali výrazněji podílet v mladší době železné (latén) – od počátku 4. století př. n. l. Z Bílých Karpat a blízkého okolí je jejich osídlení doloženo zejména z okolí řek Moravy a Olšavy. Na přelomu letopočtu postupně vystřídaly Kelty germánské kmeny. Na jižní a jihovýchodní Moravě to byli zejména Kvádové, jejichž osídlení opět sahalo i do okrajových částí Bílých Karpat.

Velké změny v rozložení obyvatelstva pak přineslo stěhování národů v 5. a 6. století n. l. V souvislosti s ním, během 6. století, přibývalo ve střední Evropě Slovanů, kteří se od té doby stávají na Moravě zcela převažujícím etnikem. Do středních a vyšších poloh však slovanské osídlení pronikalo až později, asi od 9. století, od kdy již také více zasahovalo do Bílých Karpat. Na počátku 10. století ale pod tlakem nájezdů kočovných Maďarů došlo k rozpadu Velkomoravské říše a postupnému stažení slovanských obyvatel z jihovýchodní Moravy až za řeku Moravu. Značné vyliďnění širokého pásu země na obou stranách moravsko-slovenského pomezí coby hranice mezi českými zeměmi a Uhrami pak trvalo až do počátku 13. století.

Tehdy začalo opětovné a systematické osídlování pohraniční jihovýchodní Moravy. Nejprve opět ve starosídelní oblasti na obvodu pohoří a ve větších údolích řek, postupně se však rozšířilo i do středních a vyšších poloh blíže k hlavnímu hřebeni. Z té doby má své kořeny i většina současných měst a vesnic těchto částí Bílých Karpat. Je to zejména Strážnicko (včetně větší části Hornácka), Ostrožsko, Uherskobrodsko a spolu se svým okolím města Bojkovice, Slavičín, Brumov a Valašské Klobouky.

Sečení (J. Toman, Archiv MRV Vsetín)

Váznější šrámy utrpělo osídlení moravsko-slovenského pomezí ještě v 17. a počátkem 18. století, kdy bylo při nájezdech Tatarů a kuruců mnoho místních lidí zabito či odvedeno do otroctví. Přesto lze říct, že od 13. století už byly zmíněné regiony pod trvalým vlivem člověka.



Zdejší krajina má tedy oproti centrálním částem hřebene i hornatějším oblastem moravských Karpat dále na severu již poměrně dlouhou a víceméně souvislou kulturní historii. Kromě samotného vzniku sídel a přidružených polí se dlouhodobý lidský vliv projevil také ve výraznějším odlesnění celé krajiny, kde na místě dřívějších lesů vznikaly louky a pastviny. Některým z těchto oblastí udávají rozsáhlé louky krajinný ráz ještě dnes (hlavně střední polohy v oblasti mezi Radějovem a Stráním). V rovinatějších polohách s úrodnější půdou byly louky postupně z velké části přeměněny v pole (zejména během kolektivizace zemědělství ve druhé polovině 20. století).

Až v 18. století pak proběhla kolonizace i v jádrových, vysoko položených částech pohoří s málo úrodnými půdami. Především šlo o oblast Moravských Kopanic, kam nově přicházeli lidé z Uher, hlavně Slováci. Osídlení v této oblasti je svěbytné nejen svou historií, ale také strukturou osad, které jsou z větší části tvořeny roztroušenými samotami obklopenými drobnými políčky, sady a pastvinami. Kromě postupujícího souvislého osídlení z nižších poloh a pozdějšího kopaničářského osídlení v okolí Starého Hrozenkova proniká do Bílých Karpat od 16. století také valašská kolonizace. Dříve nastoupila v severnějších oblastech moravských Karpat (viz níže), odkud do Bílých Karpat také posléze pronikala. Její stopy lze nalézt až na Hornácku a dokonce i v okolí Radějova, nejvýznamněji se však projevila v severovýchodní části Bílých Karpat – na Valašskokloboucku, Brumovsku a Slavičínku.



Svoz sena kravským potahem, Nový Hrozenkov, 30. léta 20. století. (K. Puzskailer, Archiv MRV Vsetín)

3 // // // CHARAKTERISTIKA ZEMĚDĚLSTVÍ

/// Zemědělství v Beskydech

Zdeněk Miklas, FOA, Nadační fond pro ekologické zemědělství

Zemědělství v Beskydech prošlo stejným vývojem jako na celém území naší republiky. Direktivní intenzivní zemědělství (které přetrvávalo do roku 1989) vystřídal razantní propad na počátku 90. let, po té euforie soukromých malých rolníků a následně zemědělství regulované zejména ekonomickým tlakem. Také dnes je ekonomika hlavním faktorem vývoje struktury zemědělského hospodaření na území Beskyd.

Díky specifickým přírodním podmínkám v Beskydech, charakterizovaným poměrně úzkými říčními nivami, na které víceméně ostře nasedají masivní hřbety, je více rozrůzněno i zemědělství na území nejen CHKO Beskydy. V nivních polohách a na úpatích svahů je zemědělská půda zcela logicky obhospodařována nástupnickými ekonomickými subjekty po zaniklých jednotných zemědělských družstvech a státních statcích. Běžně jsou používány intenzivní technologie nejen při hospodaření na orné půdě, ale i na travních porostech. Sklizeň je prováděna relativně výkonnou technikou. Charakteristická je značná velikost obhospodařovaných půdních bloků. V chovu hospodářských zvířat převládá skot, poměrně často i skot dojený. Z hlediska diverzity jak druhové, tak krajinné se v těchto případech jedná téměř o „mrtvou zónu“. „Zachovalejší“ přírodu lze najít pouze na těch místech, která nejsou obhospodařována výše popsaným způsobem. Jedná se například o drobné soukromé pozemky, „záhumenky“ a zahrady přiléhající k intravilánu obcí.

Jestliže opustíme rovinatou část území, situace se výrazně změní. Ve středních a vyšších polohách ustupují velké zemědělské podniky a značný podíl zemědělské půdy je obhospodařován malými a středními farmami, nezanedbatelný je i podíl tzv. „kovozezemělců“ (drobní zemědělci). Je to způsobeno především náročnějšími terénními i přírodními podmínkami, kde je hospodaření velkých podniků z ekonomického i technologického hlediska nezajímavé. Když zde velké subjekty hospodaří, jedná se zpravidla o „extenzivní“ výrobní postupy, jako je například pastva mladého skotu nebo částí stád bez tržní produkce mléka. Krajinná struktura zde nebyla až tolik poznamenána direktivním hospodařením v dobách socialismu a ponechala si svou tvářnost.

V těchto polohách a lokalitách hospodaří zejména rodinné farmy nebo soukromě hospodařící rolníci. Lze zde vysledovat dvě odlišné skupiny. Jednak zemědělské subjekty s výměrou řádově v desítkách hektarů a pak „kovozezemělce“ s obhospodařovanou plochou řádově v hektarech. Ti druzí zemědělské hospodaření berou spíše jako možnost přivýdělku a státem placenou údržbu pozemků, které jsou obvykle v jejich vlastnictví. Podíl ovcí a skotu na celkové dobytčí jednotce je pak v zásadě vyrovnaný. Větší význam je přikládán chovu ovcí, než v jiných regionech. To souvisí jak s tradičními pojetím hospodaření, tak s přírodními podmínkami na obhospodařovaných pozemcích. Pro velké zemědělské podniky je celkem běžná výkonná a moderní technika i technologické linky. Malé farmy a „kovozezemělci“, až na malé výjimky, používají zastaralou techniku a zůstává zde pořád velký podíl manuální práce. Jimi obhospodařované území představuje „typické Karpaty“ s členitou krajinnou strukturou a s rozmanitými stanovištními podmínkami, které sebou nesou i vysokou druhovou pestrost. Ta nejvyšší je z pochopitelných důvodů vázána na velmi malé úseky krajiny se složitými terénními podmínkami, často v hřebenových partiích. Tato vysoká stanovištní rozmanitost s jemnou strukturou krajiny je však dvousečnou zbraní. Díky stárnutí a postupnému pomalému vymírání ryzích hospodářů (kteří vlastně tyto z hlediska ochrany přírody a krajiny vysoce ceněné hodnoty vytvořili), dochází k upouštění od hospodaření na těchto ceněných lokalitách. Tito hospodaří své pozemky a okolí usedlostí obhospodařovali v souladu s převzatými znalostmi často nezávisle na aktuální dotační politice státu. Jejich prioritním cílem bylo zajistit přímou obživu své rodiny a to takovým způsobem, který dnes vzletně označujeme jako „trvale udr-

Ještě v 80. letech se běžně v Beskydech sušilo seno ručně. Zátopené území Karolinka, Stanovnice. (E. Urbachová, Archiv MRV Vsetín)



K tradičním mizejícím způsobům hospodaření patří ruční kosení. Pod Záhumenicemi, Bílé Karpaty, (Z. Miklas)



Přírodě blízké a druhově bohaté travní porosty zůstaly zachovány jen tam, kde nedosáhla kolektivizace a přetrvalo tradiční hospodaření. Nedašov. (Š. Němcová)



hospodaření v podhorských a horských oblastech.

Vstupem do Evropské unie došlo k zásadním změnám v systému jak čerpání dotací, tak evidence zemědělské půdy. Vítanou změnou měly být nové krajinotvorné agroenvironmentální programy (AEO). Jejich cílem bylo aplikovat takové dotační tituly, které jsou zaměřeny především na ochranu životního prostředí prostřednictvím zemědělské činnosti. Z pohledu zemědělců jsou však obvykle vnímány jako samozřejmá finanční podpora. Omezení či nařízení plynoucí z AEO jsou pro zemědělce často těžko přijatelná. Správné plnění AEO vyžaduje jednak vyšší finanční náklady s ohledem na ztráty, které hospodařícímu zemědělskému subjektu vzniknou a jsou náročnější i z hlediska času a organizace činností. I pro

praktickou ochranu přírody přinesly AEO četné komplikace v podobě relativně malé nabídky opatření, nemožnosti přesnějších specifikací opatření. Např. úpravou termínu zásahu, omezeným přehledem o aplikovaných AEO, díky velmi špatně fungujícímu systému LPIS. Dále nemožností kontroly hospodaření ze strany orgánu ochrany přírody a obecně špatnou kontrolou příslušného orgánu, omezující se víceméně na byrokratické záležitosti a opomíjející praktickou kontrolu hospodaření v terénu. Počátkem tohoto stavu byl velmi omezený podíl pracovníků ochrany přírody už při samotné tvorbě AEO a mizivý praktický dopad jejich připomínek. Zcela absurdní je snížení dotací v prvních zónách CHKO, kde je údržba zpravidla nejnáročnější a nejvíc potřebná. Za nevhodnější program, podílející se na údržbě krajiny, lze stále považovat velmi flexibilní Program péče o krajinu (PPK) ministerstva životního prostředí, který je nejvíce využíván právě v nejceněnějších lokalitách, kde je zemědělská činnost pro péči nezbytná. Je ovšem potřeba ji přesně specifikovat a usměrňovat. Tento program však nelze používat na vše potřebné, neboť má značně omezené finanční prostředky a je náročný na pracovní sílu, jak administrativní, tak i terénní. Je proto žádoucí modelovat v budoucnu krajinotvorné programy tak, aby byly co nejvíc přijatelné pro hospodařící subjekty a současně plnily svůj účel pro ochranu přírody. Je proto nutné, aby při jejich přípravě měli neopominutelné slovo nejen úředníci, ale i odborníci z ochrany přírody a zkušení hospodáři.

4 // ZÁKLADNÍ CHARAKTERISTIKA OCHRANY PŘÍRODY

/// Chráněná krajinná oblast Beskydy

//// Vyhlášení: Výnos MK ČR č.j. 5373/1973 z 5. března 1973

//// Celé území CHKO bylo navrženo jako Evropsky významná lokalita, v rámci budování evropské soustavy NATURA 2000 (ochrana 10 druhů živočichů, 2 druhů rostlin, 12 typů přírodních stanovišť)

//// Území CHKO se překrývá s mezinárodně významným ptačím územím (IBA) a s chráněnou oblastí přirozené akumulace vod (CHOPAV)

//// V roce 2005 zde byly vyhlášeny 2 ptačí oblasti (SPA) – Beskydy a Horní Vsacko (zajišťující ochranu 8 druhů, převážně lesních ptáků)

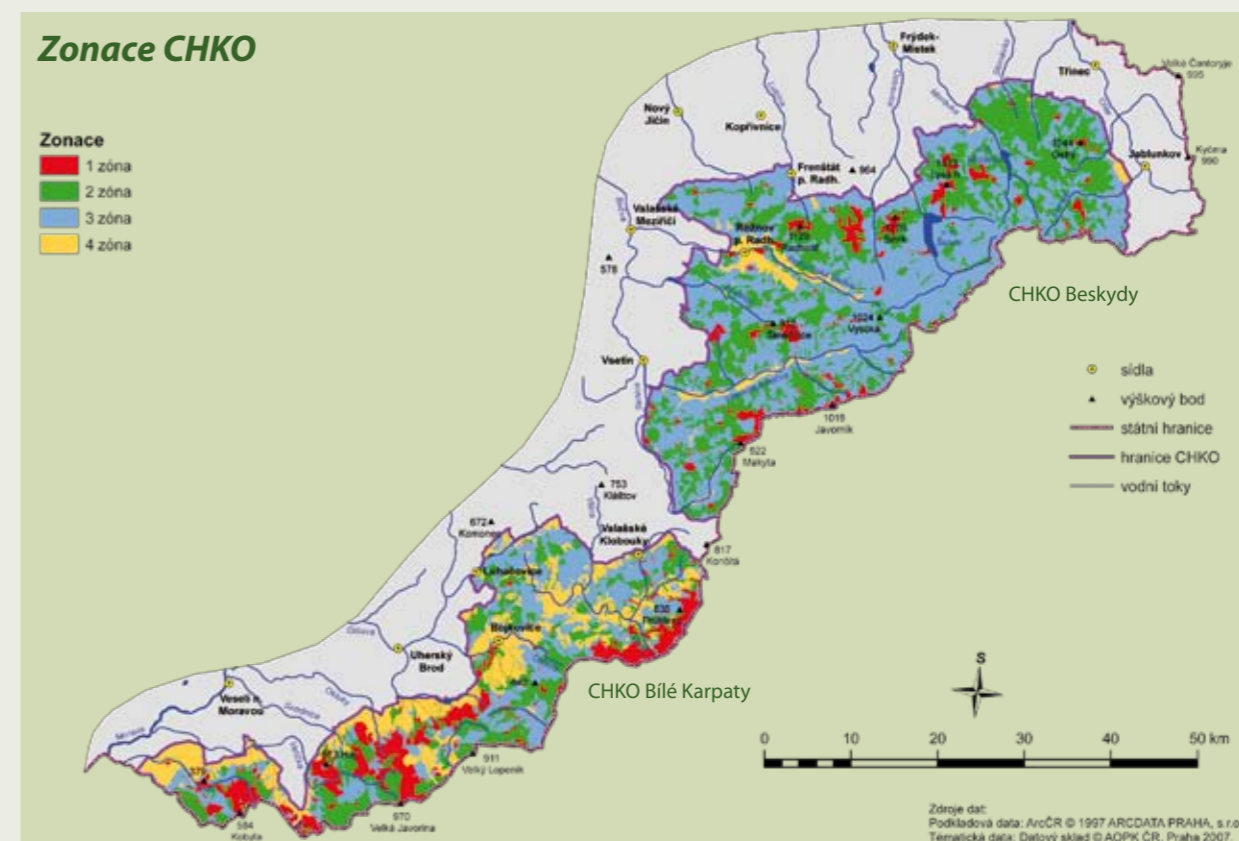
//// Výměra: 1 160 (1 197 dle GIS) km²

//// Důvodem ochrany jsou zejména původní horské pralesovité porosty s výskytem vzácných a ohrožených druhů karpatských rostlin a živočichů, druhově bohatá společenstva luk a pastvin, ojedinělé povrchové i podzemní pseudokrasové jevy a pestrá krajina, která vznikla historickým soužitím člověka se zdejší přírodou.

//// Území CHKO je rozčleněno do 4 zón odstupňované ochrany (viz mapka a tabulka).

//// Ochranu nejceněnějších lokalit zajišťuje síť 50 maloplošných zvláště chráněných území o celkové výměře 2 249 ha.

zóna CHKO	ZPF (ha)	LPF (ha)	celkem (ha)
I.	489	5 891	6 380
II.	7 789	33 219	41 008
III.	12 564	52 219	64 784
IV.	2 228	299	2 527
Celkem	23 071	91 628	114 699





Vstavač kukačka (*Orchis morio*) byl dříve na Vsetínsku nejhojnější orchidejí, dnes ho najdeme stěží na desítky lokalit. (M. Popelářová)

Agroenvironmentální opatření

V CHKO Beskydy bylo ke konci roku 2007 přihlášeno do programu AEO více než 800 zemědělců, hospodařících celkem na 8 787 půdních blocích. Půdní bloky zahrnují 12 531 ha pozemků.

V CHKO Bílé Karpaty je do programu AEO zapojeno 414 zemědělců, hospodařících celkem na 4 764 půdních blocích. Obhospodařují celkem asi 27 500 ha pozemků, převážně trvalých travních porostů.

Mizení druhů z karpatské krajiny

Rostliny

Již z letmého pohledu na starší údaje z literatury (např. Bubela 1879, Formánek 1884, 1886, 1887, 1892, Říčan 1928, 1932, 1933, 1936, Duda 1950 aj.) je zřejmé, že v krajině Beskyd dochází ke kontinuálnímu úbytku řady druhů rostlin. Drastické změny však přicházejí právě v posledních několika málo letech, což dokládají mnohem mladší údaje (např. Jatiová, Šmiták 1996, Neuschlová 1980, Pavelka 1990–1995, Sedláčková 1996–1997). Např. vstavač kukačku (*Orchis morio*) – dříve nejhojnější orchidej na Vsetínsku, dnes najdeme sotva na desítky lokalit. Z toho na většině lokalit kvete poslední roky jen několik desítek rostlin. Podobný osud stihá také teplomilnější vstavač osmahlý (*Orchis ustulata*). Chrupa javornická (*Centaurea mollis*) rostla ještě v 80. letech na několika místech, dnes je její populace v Beskydech na pokraji zániku. Z území Bílých Karpat je známo 1 470 druhů cévnatých rostlin, z toho 24 druhů patří mezi vyhynulé a 32 je neznámých. Většinou se jedná o druhy prameništ a mokřadů, extenzivních pastvin a druhově bohatých luk.

Motýlí společenstva

Podobně jsou na tom i motýlí společenstva. Skala (1932) uvádí z prostoru severní Moravy (Beskyd) množství druhů, na které zde již nenarazíme – např. okáče skalního (*Chazara briseis*). Ještě ze 70. let min. stol. jsou známy nálezy nyní již vymizelých druhů okáče šedohnědého (*Hyponephele lycaon*) a modráška rozchodníkového (*Scolitantides orion*) ze Vsetína či z Pulčína – kde býval hojně nalézán např. i okáč metlicový (*Hipparchia semele*). Všechny vyjmenované druhy vymřely v souvislosti se zastavením pastvy hůře přístupných lokalit a jejich následným zarostením křovinami a lesem. Při mapování 132 denních motýlů v Bílých Karpatech v letech 2003–2006 nebyl potvrzen dřívější výskyt 18 druhů. Při mapování 78 vybraných střevlíků nebylo potvrzeno 8 druhů.

/// Drobní zemědělci – nositelé druhové diverzity

Přes obecně zvýšenou pozornost k dotacím do zemědělského hospodaření jsou zejména v Beskydech v posledních patnácti letech ve velkém opouštěny druhově nejbohatší lokality. Horní části svahů jsou často „na černo“ zalesňovány, v lepším případě ponechávány k zarostení náletem dřevin. Biologická rozmanitost luk a pastvin je výsledkem dlouhodobého hospodaření drobných zemědělců. Louky různých vlastníků jsou koseny v různou dobu, také na pastvu vyhání každý v jiném termínu, pase různým způsobem... Vedle sebe tak existují různé typy luk a pastvin, na kterých si najde svůj životní prostor celá řada rostlinných a živočišných druhů. Právě tyto pozemky jsou v Beskydech i Bílých Karpatech (Moravské Kopanice, jižní Valašsko) zdrojem biotopové i druhové pestrosti.

Dnes jsou však, z hlediska příjmu dotací, nejlukrativnější scelené mnohahektarové plochy kulturních luk a pastvin bez výraznější hodnoty pro biodiverzitu. Lány kulturních travních porostů spolýkají minimálně 50 % AE dotací v CHKO Beskydy a Bílé Karpaty. Většinu dotací tak poberou velké zemědělské podniky s velkými výměrami málo hodnotných kulturních travních porostů. Přitom náklady na pokosení velkých honů moderní technikou jsou nepoměrně nižší než kosení odlehklých svažitých luk ručně či zastaralou technikou, jak je tomu často v případě drobných zemědělců. V dlouhodobém horizontu můžeme samozřejmě očekávat, že

pokud nebudou tyto kulturní plochy hnojeny, budou pravidelně obhospodařovány a v blízkosti bude zdroj diaspór (původního travního porostu), dojde ke zvýšení diverzity i těchto porostů. V Bílých Karpatech je takovéto dosycování původními lučními druhy na několika lokalitách již patrné.

Bohužel ani AEO nezohledňují hospodaření drobných zemědělců s pozemky menšími než 2 ha (limit pro vstup do AEO v CHKO, mimo CHKO je to dokonce 5 ha). Hospodaření na rozsáhlých kulturních loukách vede prioritně sice k zachování bezlesé tváře krajiny, nikoli však k zachování její biodiverzity. Opomíjení a nemotivování k rozlišným (diverzifikovaným) způsobům hospodaření je nejzásadnější slabou stránkou současného AE dotačního systému v CHKO Beskydy a Bílé Karpaty.



Biologicky rozmanitou krajinu tvoří různé typy stanovišť. Dvakrát ročně kosené louky v údolích a jednosečné louky na svazích, pastviny pasené zjara a na otavách, křoviny na mezích, polička, remízky, les... V takové krajině nachází podmínky pro svůj život řada druhů rostlin a živočichů. (A. Lehká)



dole: Lokality s výskytem kriticky ohroženého modráška černo-skvrnného (modře) v údolí Dinotice (Halenkov). Ze 17 lokalit je pouze 5 zařazeno do půdních bloků (žlutě). O obhospodařování ostatních lokalit s příspěvkem AE dotací nemají drobní zemědělci zájem, nebo nespĺňují nastavené podmínky. Vzhledem k uniformnímu nastavení AEO je to však možná lépe. (Mapa: SCHKO Beskydy)

Intenzivně využívaná krajina. Několikahektarové scelené plochy kulturních luk jsou sklizeny najednou, travní hmota je senážována do balíků, na pastvinách probíhá intenzivní celoplošná pastva, horní části svahů jsou pro nerentabilitu zalesňovány, rozšiřuje se nová výstavba nerespektující tradiční krajinu... (A. Lehká)





Zemědělsky využívaná krajina Hornácka. (Archiv SCHKO Bílé Karpaty)

Podpora drobných zemědělců

U drobných zemědělců často zjistíme, že pokud budou moci hospodařit lety ověřeným způsobem (tradičním), bude to pro rostliny i živočichy často nejlepší možný způsob. Individuální přístup k zemědělcům, neomezovaný rozlohou (2 ha), s nimiž může v CHKO vstoupit do AEO, by snad přilákal i sedláky, kteří dosud hospodaří na přírodovědně nejceněnějších lokalitách.

Program péče o krajinu

V případě, že dosavadní AEO nebudou schopny v blízké době zajistit diverzifikovaný (rozrůzněný) přístup k zemědělskému hospodaření, je vhodnější z nich vyloučit všechny přírodovědně nejceněnější lokality. Finanční a personální podpora pak musí být věnována speciálnímu dotačnímu programu, striktně uplatňujícímu individuální péči o tyto lokality. Takovým programem je v současné době jen Program péče o krajinu Ministerstva životního prostředí, administrovaný prostřednictvím Agentury ochrany přírody a krajiny. Finanční i personální zajištění však dosud v CHKO Beskydy a Bílé Karpaty nepokrývá ani základní péči o nejceněnější lokality v 1. a 2. zónách.

7 // CO NÁM PROZRAZUJE GIS O OSUDU KARPATSKÝCH LUK

Petr Wolf, Správa CHKO Beskydy, Rožnov pod Radhoštěm

Geografické informační systémy (GIS) jsou mocným nástrojem, který pronikl do našich životů rychleji, než-li se ještě před pár lety předpokládalo. Již nebloudíme ve městech nebo na horách a zařízení pro lokalizaci (GPS) jsou již běžnou součástí telefonů nebo fotoaparátů. Využití GIS je již běžné také v zemědělství (evidence pozemků) nebo ve státní správě. Také díky tomuto projektu mají přírodovědci a zemědělci data a vybavení umožňující efektivněji pracovat v terénu nebo objevovat souvislosti, které nám doposud unikaly. Řada poznatků využívajících GIS zazněla v kapitolách týkajících se přírodovědných výzkumů a hospodaření. Tento příspěvek se týká otázky, která je specifická pouze pro Chráněnou krajinnou oblast Beskydy (dále jen CHKO) a v takové míře jako zde, se neobjevuje v žádné jiné CHKO v České republice.



Otázka zní: „Existuje ještě v Beskydech zemědělský půdní fond, nebo jsou to jen dobře udržované stavební parcely?“ Otázka se může zdát nesmyslná, radikální a provokativní pouze do doby, než-li ji s výhledem do budoucnosti položíte počítači, místním obyvatelům či realitním makléřům. Jak je pojednáno v kapitole o historii osídlení, zdejší krajina prodělala bouřlivý vývoj a dnes již vidíme pouze zbytky zemědělské valašské krajiny. Dle databáze GIS Českého úřadu zeměměřického a katastrálního (ČÚZK) je zde 20 503 ha luk a pastvin (17 % plochy CHKO). Podle databáze mapování biotopů, které zde proběhlo v letech 2000–2004, je to 18 360 ha (15 % plochy CHKO). Chráněná krajinná oblast Beskydy představuje atraktivní adresu pro bydlení a rekreaci, k tomu se přidává jedna z nejhustších sítí komunikací v ČR, valašská stavební tradice a rezignace na územní plánování ze strany místní státní správy. Za 10 let (1997–2007) přibýlo v evidenci GIS ČÚZK v rámci CHKO zhruba tři a půl tisíce staveb (tj. velikost jednoho menšího města) a to není v databázi ještě digitalizován stavební rozvoj posledních let. Díky valašské stavební tradici zde nemůžeme mluvit o uzavřených sídelních celcích, takže převážná část výstavby je ve formě rozptýlené zástavby, tj. se značně větším zábořem půdy souvisejícím s bydlením. Územní plány se vytvářely v době, kdy jsme neměli takové po-

Rychlá proměna luk na oplocené intravilán v Čeladné těsně za hranicí CHKO Beskydy. Dům s oploceným 5 ha pozemkem představuje nový ideál moderního bydlení (Zdroj ortofoto: GEODIS 2007).

8 // ZHODNOCENÍ ZEMĚDĚLSKÉ DOTAČNÍ POLITIKY

Zdeněk Miklas, FOA, Nadační fond pro ekologické zemědělství

V celé střední Evropě, Českou republiku nevyjímaje, je sociální smír tvořen také relativně nízkými cenami zemědělských a potravinářských výrobků. Děje se tak za pomoci subvencí do zemědělství, které spolycíhají cca 40 % veškerých výdajů Evropské unie. V posledních letech se evropské země potýkaly paradoxně i s nadprodukcí, proto k dotacím přibyl i systém limitujících kvót.

/// Hodnocení systému zemědělského hospodaření před rokem 2002 na území CHKO

V dobách socialistického zemědělství byla ekonomicky nestabilní jednotná zemědělská družstva (dále JZD) a státní statky podporovány formou nadhodnocených výkupních cen jednotlivých zemědělských komodit. Mnoho zejména starších hospodářů s nostalgii vzpomíná na výkupní ceny vlny. Cena se na konci 80. let vyšplhala až na cca 200,- Kč/kg, přestože na světových trzích se tehdy (a prakticky do dnes) pohybovala zhruba na desetinu této částky. Rovněž výkupní ceny jehňat byly obdobné jako dnes. Navíc jako odměna za dodání jehněte byla i platba v naturáliích ve formě určitého množství jaderného krmiva.

Po roce 1989 přišel krach centrálně, direktivně plánovaného a řízeného hospodářství, včetně zemědělství. Podpora státu byla víceméně nesystémová a „bezbranné“ zemědělství se propadlo na svoje dno. V této době však došlo z hlediska ochrany přírody a životního prostředí k velmi pozitivním změnám. Značně klesla spotřeba průmyslových hnojiv a z ekonomických důvodů i spotřeba používaných biocidů. Velmi nadějný, z pohledu ochrany přírody, byl i zánik velkých zemědělských podniků, a svým způsobem i „boom“ navrácení zestátněných pozemků i snaha o hospodaření soukromníků (podpořené zpočátku i zajímavými státními subwencemi). Toto všechno slibovalo určitou obnovu alespoň části krajiny.

V této klíčové době jsme bohužel nevyužili příležitost ke změně orientace našeho zemědělství. Ministerstvo zemědělství (dále MZe) svým způsobem „tápalo“, kudy dál směřovat agrární sektor. Ochrana přírody sice měla vize, ale nedisponovala potřebnými finančními prostředky a politickým vlivem. Překypovala sice nadšením, ale již ne dostatečným množstvím odborně zdatných pracovníků, kteří by dokázali být rovnocennými partnery zemědělským (velkovýrobním) lobby. Po několika letech přešlapování na místě došlo k tzv. stabilizaci. Pohrobci JZD a státních statků přežili vlnu restitucí a využili své zřejmé výhody plynoucí z vlastnictví techniky, budov, zvířat. Postupně ukončila své zemědělské podnikání značná část restituentů. Zejména v oblastech jako Beskydy to mělo fatální důsledky. „Přežívající“ velké subjekty dnes obhospodařují především lukrativní a snadno obdělávatelné pozemky. Značná část těch malých, vzdálených a terénně složitých byla opuštěna.

Přelom v dotační politice státu nastává v roce 1999, kdy vchází v platnost nařízení vlády č. 24/1999 Sb. a následně pro rok 2000 nařízení vlády č. 344/1999 Sb. Tím bylo umožněno čerpání finančních prostředků zejména na prostou údržbu krajiny. Sazba na hektar zemědělské půdy byla v roce 1999 stanovena dle úřední ceny půdy v rozmezí 3 500–4 000 Kč/ha, v roce 2000 v rozmezí 2 800–3 400 Kč/ha. Žadatel v některých případech ani neprokazoval majetkoprávní vztah k pozemku. Jako výchozí stav se braly údaje z katastru nemovitostí a katastrálních map. Systém byl celkem jednoduchý. Až na výjimky byli téměř všichni žadatelé a většina pozemků přihlášených do systému před vyplácením dotace fyzicky zkontrolována v terénu (alespoň vizuálně). Zajímavé je, že již tehdy byly zvýhodněny pastviny a to příspěvkem ve výši 400,-Kč na každý ha oplocené pastviny.

Na území CHKO žadatelům příslušné správy potvrzovaly přítomnost pozemků v CHKO a v počátku fungování tohoto systému pak i zařazení do jednotlivých zón odstupňované ochrany přírody. Byla to (zejména s přihlédnutím k tehdejšímu technickému vybavení) obrovská administrativní zátěž, která ve svém důsledku nepřinesla výraznější dopad na stav krajiny.



Pastva skotu patřila v dobách socialismu k nejčastějším způsobům obhospodařování krajiny provozovaným JZD. Tento způsob hospodaření však nemůžeme považovat za vhodný management na druhově pestrých podhorských a horských travních porostech, protože vede k jejich degradaci. Vhodnější je zde pastva ovcí, případně koz. (J. Dvorský)



Drastický úbytek ovcí a koz zastavila až dotace na extenzivní chov malých přežvýkavců. (M. Popelářová)

Z hlediska získání „dobrého jména“ ochrany přírody bylo pozitivní to, že přítomnost pozemku alespoň v III. zóně CHKO přinášela žadatelům příplatek v řádu stokorun na hektar obhospodařované plochy.

Velkým kladem této doby byl rozjezd dotačních titulů z Ministerstva životního prostředí (dále MŽP), a to zejména Programu péče o krajinu (dále PPK). S jeho pomocí mohla ochrana přírody poměrně efektivně zajišťovat management těch nejceněnějších lokalit, ale v malém měřítku také revitalizovat krajinu podporou výsadby jednotlivých částí územních systémů ekologické stability (dále ÚSES), či alespoň interakčních prvků. V rámci PPK bylo (a je) možné stanovit managementové zásahy „šitý přímo na míru“ chráněným společenstvům či jednotlivým druhům. Stanovené sazby na „zemědělská“ opatření (péče o travní porosty) byly ve srovnání s tehdejšími sazbami poskytovanými MZe velmi lukrativní a zájem o tento program dalece převyšoval možnosti stanoveného rozpočtu pro jednotlivé CHKO.

Z hlediska podpory šetrných a žádoucích zemědělských technologií byl rok 1999 klíčový také tím, že byla poprvé vyplácena dotace na extenzivní chov skotu (krávy bez tržní produkce mléka), ale zejména na malé přežvýkavce. Sazba ve výši do 1 001 Kč na jedno zvíře zastavila drastický úbytek ovcí a koz. Takto vysoká podpora byla sice vyplácena jen v letech 1999 až 2002, ale byla jedním z impulsů k postupné renesanci chovu ovcí v ČR.

/// Speciální předstupní program pro zemědělství a rozvoj venkova (SAPARD)

Po zdlouhavých přípravách se v roce 2002 rozjel v několika územích (například i v Bílých Karpatech) pilotní program SAPARD. V rámci něho měly být otestovány některé dotační tituly, které se měly posléze financovat z Horizontálního plánu rozvoje venkova (dále HRDP). Návrhy dotačních titulů tentokrát vznikaly za spolupráce zástupců ochrany přírody a zemědělství, především z Výzkumného ústavu zemědělské ekonomiky v Praze. Bohužel, díky průtahům a pozdnímu spuštění programu SAPARD, však již nedošlo k zapracování získaných zkušeností do připravovaných agroenvironmentálních opatření (dále AEO) v rámci programu HRDP.

/// Horizontální plán rozvoje venkova (HRDP)

Spuštění jednotlivých částí HRDP v roce 2004 přineslo radikální změnu do tehdejšího systému vyplácení podpor jak provázaností celého systému, tak zavedením evidence využití zemědělské půdy (dále LPIS), využívajícího prostředí geografického informačního systému (dále GIS) na mapovém podkladu leteckých snímků (ortofotomap).

Z hlediska ekonomiky zemědělců přinesl pozitivní změny. V rámci jednotné platby na (zemědělsky využívanou) plochu bylo podpořeno i hospodaření na orné půdě. Na území CHKO (při využití všech dostupných a relevantních opatření) zemědělec často dostával větší

9 // ZHODNOCENÍ SOUČASNÉHO STAVU PODPŮRNÝCH PROGRAMŮ V CHOVU OVCÍ A KOZ

Jaroslav Humpál, Výzkumný ústav zemědělské ekonomiky v Praze



Pastva ovcí představuje v hornaté krajině vhodný způsob managementu, který vyhovuje řadě rostlinných druhů.
CHKO Beskydy.
(M. Dvorský)

Podporu chovu ovcí a koz lze rozdělit do více okruhů:

- //// Prímé platby (I. pilíř SZP)
- //// Platby charakteru přímých plateb (II pilíř SZP – II. osa PRV)
- //// Platby I. a III. osy PRV
- //// Národní platby

/// Prímé platby

Prímé platby, které jsou v ČR vypláceny systémem jednotných plateb na plochu SAPS, představují snadno nárokovatelné finanční příspěvky. Jsou vypláceny bez povinnosti jakékoliv produkce a jsou od ní také striktně odděleny. V současné době se v rámci kontroly zdraví Společné zemědělské politiky (SZP) – „Health Check“ diskutuje o jejich dalších změnách. I když se obecně navrhuje další odpojení plateb od produkce, tak se současně potvrzuje možnost spojení 50% přímých plateb u ovcí a koz s produkcí. Současně je dána i možnost tzv. dodatečné platby ve výši 7 € na bahnici/kozu, ale pouze v některých předem daných geografických oblastech, tedy např. v našem případě v LFA. Dále se navrhuje i s ohledem na potřebu zajištění a udržení chovu přežvýkavců v některých oblastech využít až 10% národní obálky přímých plateb v souladu s nově navrženým článkem 69 novely nařízení č. 1782/2003 pro přímé platby v oblastech:

- //// se specifickými druhy hospodaření (ochrana ŽP),
- //// podpory marketingu a kvality,
- //// podpory chovu přežvýkavců v některých regionech,
- //// cílené podpory v oblastech restrukturalizace a/nebo rozvojových programů s cílem zaměřit opouštění půdy a/nebo v oblastech postižených určitými nevýhodami.

Právě výše uvedený článek by mohl být využit k cílené podpoře chovu ovcí a koz v méně příznivých oblastech a v oblastech se zvýšenou ochranou přírody (LFA, NP, CHKO...). Je však nutno počítat s tím, že by se jednalo o podporu chovu v některých jasně geograficky vymezených regionech, v žádném případě nelze počítat s tím, že by tato podpora byla všeobecná. Je otázkou k diskusi, zda podporu řešit platbou na kus (výhodnější pro intenzivní chovy), nebo na hektar TTP (výhodnější pro extenzivní chovy).

Tabulka krácení platebních nároků na podnik pro nové členské země EU

Rozpětí plateb	2012	2013
0–5 000 €	0	0
5 000–100 000 €	3%	13%
100 000–200 000 €	6%	16%
200 000–300 000 €	9%	19%
Nad 300 000 €	12%	22%

V tzv. „Health Checku“ je rovněž navrženo krácení přímých plateb podle objemu nároku přímých plateb na podnik. Pro chovatele ovcí a koz, zejména v méně příznivých oblastech by však vzhledem k rozloze jejich farem toto krácení nemělo přinést zásadní nepříznivý ekonomický dopad. Krácení by se týkalo farem s rozlohou větší než 20 ha.

Pro jednoduchý propočít lze počítat se sazbou SAPS v roce 2013 ve výši 250 €/ha. Celá částka, vzniklá krácením zůstane v členském státě, kde vznikla a bude použita pro posílení II. pilíře SZP, tedy současného Programu rozvoje venkova.

Pokud se jedná o národní doplňkové platby (top-up), pak tyto musí být také již od roku 2007 odpojeny od produkce a s produkcí mohou u ovcí a koz být spojeny pouze ve výši 50%. Proto je navržena platba na VDJ dle stavu k 31. 3. 2007 a pouze u masného skotu, ovcí a koz je uvažováno s platbou spojenou s produkcí dle průměrného počtu VDJ v období od 1. 7. do 31. 7. příslušného roku. Zajímavé a pro extenzivní chovy ovcí a koz i výhodné by bylo stanovení platebních nároků za ovce a kozy formou platby na plochu TTP.

/// Platby charakteru přímých plateb

Pokud se blíže podíváme na hodnocení plateb v rámci Programu rozvoje venkova (PRV), pak je nutno rozlišovat platby, mající charakter přímých plateb (II. osa PRV) a platby v rámci I. a III. osy PRV.

Platby za hospodaření v méně příznivých oblastech (LFA) se řídí nařízením vlády č. 75/2007 Sb. Platby za AEO se řídí nařízením vlády č. 79/2007 Sb. Je zde zásadní nelogičnost, když se platby krátí o 112 €/ha, pokud se půdní blok (díl) nachází na území I. zóny ZCHÚ nebo ve zranitelné oblasti na území s hlavní půdní jednotkou 65 až 76. Ke snížení dotace nedochází u titulu trvale podmáčené a rašelinné louky. Tuto nelogičnost je nezbytné odstranit.

Zastavme se nad otázkou hodnocení účinnosti AEO z hlediska chovu ovcí a koz. Nařízením Rady (ES) č. 1698/2005 o podpoře pro rozvoj venkova z Evropského zemědělského fondu pro rozvoj venkova (EAFRD) v článku 86 stanoví, že členské státy musí zavést pro každý program rozvoje venkova systém průběžného hodnocení. Pokud se týká plateb za přírodní znevýhodnění, bude nutno zodpovědět následující otázky:

- //// Do jaké míry přispěly vyrovnávací platby k zajištění nepřetržitého využívání zemědělské půdy v oblastech LFA?
- //// Do jaké míry přispěly vyrovnávací platby k zachování životaschopného společenství na venkově v oblastech LFA?
- //// Do jaké míry přispěl program k zachování nebo podpoře udržitelných systémů zemědělského hospodaření?
- //// Do jaké míry přispěl program k zachování venkova a ke zlepšení životního prostředí?

Obdobně bude nutno hodnotit přínos agroenvironmentálních plateb. Pokud se hlouběji zamyslíme nad uvedenými otázkami, pak je nutné říci, že stávající nastavení podmínek plně nenaplňuje stanovené cíle a nepřináší očekávané přínosy. Stálo by za úvahu stanovit vyšší sazby pro péči o pastviny, v případě pastvy ovcí a koz, neboť malí přežvýkavci nemají na travní porosty tak nepříznivý vliv jako hovězí dobytek (sešlapávání, následný vznik erozních rýh a negativní vliv na rostlinná společenstva). Také by měla být zvážena možnost podpory tzv. transhumace, tj. podpora přesunu stád přežvýkavců na horské a podhorské pastviny, jak je tomu například v Rakousku.

Jako ideální forma podpory péče o krajinu by bylo stanovení individuálních smluvních plánů péče „ušíťých“ přímo na konkrétní podmínky každého chovatele. To by však znamenalo užší provázání mezi resorty MZE a MŽP.

/// Platby I. a III. osy PRV

Stávající Program rozvoje venkova dává v I. a III. ose možnost podpory i chovatelům ovcí a koz, ale zcela opomíjí možnost podpory nákupu speciální techniky pro sklizeň sena v horských a podhorských oblastech. Tato technika je investičně náročná a nastavení podmínek z hlediska požadavků na projekty i průběžné financování je pro malé farmy nastaveno zcela nevýhodně. Přitom je chov většiny ovcí a koz soustředěn v horských a podhorských oblastech. Mělo by být zavedeno bodové hodnocení speciálně pro chovatele ovcí a koz a malé farmy by měly být zvýhodněny. Pro hodnocení stávajícího opatření modernizace zemědělských hospodářství je nutno zodpovědět následující otázky:

- //// Do jaké míry přispěly podporované investice k lepšímu využívání výrobních faktorů v zemědělských hospodářstvích?

////// SUMMARY

1 /// Natural features of the Moravian Carpathian Mts.

The Beskydy and Bílé Karpaty PLAs are geologically part of the Western Carpathian flysch zone. Flysch consists of clay-, loam- and sandstone as well as conglomerate layers of various thickness (centimetres to several dozen metres). The White Carpathian (Bílé Karpaty) flysch differs by its sandstone containing limestone grains, which is reflected in tufa springs, and local neovolcanites.

The areas fall geomorphologically into the Moravian-Slovak Carpathian and Western Beskid subsystem of the Outer Western Carpathian system.

The Bílé Karpaty PLA possesses 3 orographic units. The highest point is Mt. Velká Javořina (970 m), the lowest Petrov (170 m). The Beskydy PLA has 6 orographic units. Mt. Lysá hora (1324 m) is the highest point, the Rožnovská Bečva stream near Zubří (350 m) is the lowest. The Beskidian pseudo-karst includes 28 caves of importance.

As for the relief, the harder sandstones form the highest, morphologically most pronounced parts, whereas places with soft bedrock possess long, gentle slopes and rounded ridges. Typical of the areas are frequent landslides and torrential streams with marked gradients, giving rise to considerable erosion.

The Bílé Karpaty PLA is drained into the Black Sea through the Morava and Váh rivers. Being a flysch area, there is a general groundwater shortage. Water springs are dispersed and have a low yield. At several sites mineral water springs are found, best known from the spa town of Luhačovice.

The main European divide runs west – east across the Beskydy PLA. The south is drained through the Danube into the Black Sea, the north through the Odra river into the Baltic Sea. The water is relatively clean and used for drinking water. The PLA includes several water reservoirs, some of which are now used for recreation.

The Bílé Karpaty PLA has three climatic regions and several subregions. Most of the area is situated in the moderately warm region with most precipitation in summer (600–920 mm according to elevation) and snow cover from the end of November to the beginning of March, sometimes up to mid April. In summer föhn winds occur, causing strong erosion.

The Beskydy PLA has two climatic regions. Most of the area is situated in the cool region. Mt. Lysá hora has the lowest mean annual temperature (2.5 °C) and the highest precipitation (1532 mm/yr). Snow covers the mountain ridges for 150 to 180 days a year. At exposed sites winds have direct influence on tree growth.

In both the Bílé Karpaty and the Beskydy PLAs cambisols prevail. Stream valleys are covered by fluvisols passing into gley soils at high elevations. Podsol soils occur at high elevations in the Beskid Mts., where high precipitation causes leaching.

The Bílé Karpaty PLA is covered by woodland for 60%, at lower elevations oak-hornbeam woods prevail, higher up beech forests. Almost half of the woodland area consists of planted conifers. A characteristic feature of the area is species-rich (orchid) grasslands with scattered trees and shrubs. Also old orchards and small arable fields are a typical part of the landscape.

In the Beskydy PLA woodland covers 71% of the area. Beech forests are the most widespread. Natural spruce forests are found at the montane level. Also here spruce has been planted at lower elevations and prevails in most woodland. A small area is covered by scree and ravine forests. Outside the woodland a patchwork of meadows, pastures and marshes with small fields, orchards and scrub is found. Typical of the Wallachian landscape are small pastures with junipers.

2 /// History

History of the Moravian Beskydy Mountains

The countryside of the Beskydy and Javorníky mountains is very young. Most of the land was not settled until 500 years ago, but since then the countryside has been developing very dynamically having changed its character several times.

History of the Moravian Carpathians

The White Carpathians have had fairly varied and inconsistent history of human settlement where different lengths of periods and different character of human activities have significantly affected the countryside development. One part belongs to the ancient-settlement

region which has been under permanent influence of humans since the 13th century (while before that intermittently since the early part of the Stone Age). It is characterized by the most significant deforestation and therefore large meadows and fields. Large-scale settlement of the next part did not start until the Vallachian colonization in the 16th and 17th centuries and it features mainly pastureland. Core, high-elevation parts of the mountains were not settled until the 18th century. A typical feature here is scattered, isolated, mountain crofts surrounded by small fields, orchards and pastures.

3 /// Characteristic features of agriculture in the Beskydy Mountains and in The White Carpathians

Due to late settlement, the agricultural use of medium and high-elevation sites of the White Carpathians and the Beskydy Mountains is relatively young. In the 20th century agriculture in this region went through the same process as it did in the whole of the Czech Republic area, although the collectivisation did not affect the highest parts of these mountains with too destructive force. Management in the flat foothills differs from the management in high-elevation sites due to their different natural conditions. At present large businesses farm the foots of the slopes using intensive methods. Not much space thus remains here for nature. The medium and especially the high-elevation sites, where farming is much more difficult and economically less profitable, are more often managed by small family farms or small farmers. These sites represent the “typical Carpathians” with diverse landscape structure and diverse site conditions which also bring high species-diversity.

The main regulating element in farming is especially economy, but also the adjustment of the subsidy titles. The current farmer does not make decisions whether the weather or the season is suitable to perform a given technological activity. The current farmer watches the deadlines by which he has to have his meadow harvested or the ungrazed leftovers cut. It is these restrictions, often through senseless limits and deadlines which make the farmers to leave small-size sites in complicated landscape. Decrease in landscape diversity proceeds in two directions. The dying-out generation of farmers have nobody to pass their land to, including their knowledge and experience. This land overgrows in the better case, and is afforested in the worse case. The latter direction goes over the current subsidy titles funded from Axis II of the Rural Areas Development Programme which do not take account of the specific features of the submontane and mountain landscapes in the Carpathians.

4 /// ...

Beskydy Protected Landscape Area

////// Designated 5 March 1973

////// Area: 1160 km² (1197 km² according to GIS)

////// The entire area has been proposed as a site of European interest under the European network Natura 2000 (protecting 10 fauna species, 2 plant species, and 12 natural habitat types).

////// Part of it is an International Bird Area (IBA) and a Protected Natural Water Accumulation Area (CHOPAV).

////// In 2005, Beskydy and Horní Vsacko were designated Special Protection Areas (SPA) for 8 bird species (mainly bound to woodland).

////// The area is protected for its native, pristine montane woods hosting rare and endangered Carpathian plants and animals, its species-rich grasslands, its unique pseudo-karst features and varied landscape created by long-time interaction between man and nature.

////// The most valuable sites are protected in 50 nature reserves with a total area of 2,249 ha.

Bílé Karpaty Protected Landscape Area

////// Designated 3 November 1980

////// Area: 715 km² (746.6 km² according to GIS)

////// UNESCO Biosphere Reserve since 15 April 1996

////// Holder of the European Diploma of Protected Areas (rewarded by the Council of Europe) since 2000

////// In selected parts of the PLA, Sites of Community Importance have been proposed as part of the European Natura 2000 network (protection of 15 animal species, 5 plant species and 13 natural habitat types).

Rhopalocera), *Orthoptera*, *Heteroptera*, *Auchenorrhyncha* and some of the beetle families (*Coleoptera*). The sites for the survey were selected, so that they included different ways of management – different grazing intensity, cutting using heavy machinery, cutting using light machinery and manual scything, leaving/non-leaving of temporarily uncut areas, etc.

Completely new species of the dipterous and hymenopterous genera have also been revealed not only within the White Carpathian region but also for Moravia and some even for the whole Czech Republic. Certainly the most important discovery was a fly which had not been scientifically described yet, i.e. a new species to be included in scientific records.

Thanks to the research, several other significant discoveries have been made, e.g. the *Cassida atrata* to represent the beetles. This species had been missing in the territory of the Czech Republic since 1954.

Bird mapping

A survey of shrub birds in Horní Vsacko

During 2006-2007, a survey of birds of shrubby biotopes was carried out within the project in the Horní Vsacko bird area which is a part of the Beskydy Mountains PLA. The priority target of the survey was to determine numbers of rare and threatened farm land species, with the emphasis laid on the species which are objects of conservation in the Horní Vsacko bird area. The Red-backed Shrike (the shrub species) and as a complement the Corncrake (the high-blade meadow species) were selected as the umbrella (covering) species. The survey also involved the qualitative evaluation of bird communities and approximate quantitative evaluation of avifauna as well as describing the condition of the biotopes, management methods and the most serious threatening factors. Measures were suggested to maintain or improve the current state of the biotopes, which would lead to an improvement in the target species quantities and in biodiversity increase.

Field surveys were carried out in 11 selected (shrubby) sites in the Horní Vsacko bird area. A total area of 1,310 ha was mapped in detail. 90 bird species were proven, out of which 90% can be considered as nesting species and therefore directly associated with the studied biotopes. Out of the given number of species, 20 species are conservation-significant.

Conclusions from the mapping confirm the necessity of large biotope diversity over a large area (which the bird area is). This area includes both the cultural meadows with the Corncrake occurrence and the extensive meadows and pastures with shrub vegetation inhabited by the Red-backed Shrike; old orchards suitable for the Eurasian Wryneck's nesting and forest vegetation necessary for the nesting of the Bee-eater who benefits from all the landscape elements.

The Corncrake mapping in the White Carpathians

Mapping of the Corncrake was carried out using modified linear method in the White Carpathian region from 20 May to 20 July. The identified calling males were located using a GPS receiver and the obtained coordinates were then included in the GIS data of the White Carpathians PLA.

Many potential roosts have been violated by cattle grazing which has continuously been expanding in many areas. The situation in the northern part of the monitored area is bad – large grassland areas are intensively grazed out and the Corncrake nearly does not occur here. The Corncrake occurrence was also limited by intensive grazing in the Nová Lhota, Suchovo, Brumov-Bylnice, Štítná nad Vláří, Slavičín regions; very bad situation for the Corncrake is in the vicinity of Vlachovice, Lipina, Křekov and in the area ranging from Valašské Klobouky to Valašské Příkazy.

Monitoring of the impact of different management interventions on the grassland

Until recently, most of the grasslands in the Moravian-Slovak border area were farmed using combination of grazing and cutting. At present however, the landscape is divided into relatively large and farming-specific land parcels, i.e. the meadows are solely cut while the pastures are solely grazed, which is supported by the Ministry of Agriculture through the agroenvironmental measures. As in the land parcels with different history a reaction of particular plant species to new management types is not known, six sites were selected in the White Carpathians and the Beskydy Mountains PLAs where different management types were experimentally tested and their impact was monitored over a long period.

So far, it has followed from the long-term monitoring that leaving the species-rich vegetation without management for more than one year results in significant decrease in the site species composition. Different impacts of cutting and grazing on the vegetation start to manifest themselves on the Carpathian grasslands previously used in the combined way after more than three years. This relatively long-term vegetation resistance against changes in the management type are caused by high species diversity of the studied areas, and a low reserve of soil nutrients which does not allow the few advantaged species to prevail quickly in the community.

Yellow Carpathian Gentian – a disappearing species of the Moravian Carpathians

The Yellow Gentian (*Gentianella lutescens*) exists in the Carpathian Mountains in two forms considered as subspecies – the Yellow Gentian (*Gentianella lutescens* subsp. *lutescens*) and the Yellow Carpathian Gentian (*Gentianella lutescens* subsp. *carpatica*). There are tens of data on the Yellow Carpathian Gentian sites in the Beskydy Mountains and in the White Carpathians which come from the 1970s. The Yellow Gentian is currently only known in this region from last 4 sites.

A rapid decrease in the Yellow Gentian started in 1950s in association with the introduction of intensive and large-area farming. The Gentian especially misses and profits from sheep and goat grazing, non-overgrowing balks, minor small-scale disturbance of soil surface. Air pollution and chemicalization of farm land has probably played a negative role which might have resulted in mycorrhiza disturbance.

The Gentian reproduces in two-year cycles which means that all its populations are dependent on reproduction from seeds. The only way how to rescue them is to look after the remaining populations in the wild.

Another important moment of their life cycle is the pollination process which is subsequently responsible for the creation of the vital seed bank and new population. The decrease in population quantities in recent years and their fragmentation results in another reduction of populations of the heterogamous Gentian due to the lack of foreign pollen. The inbreeding only results in the reduction in the specimens' fitness. A pilot study of pollinators (Krupa, Jůzová 2007) at the sites in the Beskydy Mountains has established that the Gentian pollinators are bumble bees of the *Megabombus* species, and also solitary bees – the *Lasioglossum* and *Apis* genera. It is the bumble bees of the *Megabombus* genus who are best adapted with their long probosces to sucking the nectar from the long corolla tubes of Gentian (approx. 15 mm) (and thanks to their hair they can be the most effective pollinators for the Gentian).

8 sites with occurrence of the Yellow Gentian (*Gentianella lutescens* subsp. *lutescens*) are currently known (5 in the White Carpathians, 3 in the Javorníky – Beskydy Mountains) which only represent a fragment of the original number. Quantity of the flowering plants in the monitored areas of the Beskydy Mountains has been decreasing in the over the last 20 years. Its peak was in 1999 (hundreds of flowering plants) which was followed by a gradual decrease. Now it reaches only several specimens or tens of flowering plants as a maximum at all the sites except for one. The Yellow Gentian populations at the sites in the White Carpathians are very low in their numbers; usually they vary from 2 to 20 flowering plants.

At present only 4 sites of the Yellow Carpathian Gentian (*Gentianella lutescens* subsp. *carpatica*) are known (1 in the White Carpathians, 3 in the Javorníky – Beskydy Mountains). Some populations in the Beskydy Mountains must have disappeared completely over the last 20 years, only several tens of plants still survive at the last site. In 2007 the only population in the White Carpathians included two flowering specimens.

Rescue measures

A – Direct

Management – Many sites of the Yellow Gentian are protected within the natural heritage and reserves or they are situated in zone 1 (the strictest one) of the PA classification. The standard management of these sites is obviously not sufficient even though the sites are regularly cut. Only several sites are grazed. Based on the current volume of knowledge on the Yellow Gentian environmental biology, the most important direct measure seems to be direct disturbance of the grass turf through grazing, raking and/or harrowing.

Rescue programme – A rescue programme should be prepared to strengthen the populations and within this programme also direct strengthening on the Gentian populations should be carried out (sowing seeds on degraded soil surfaces).

B – Indirect

Functional landscape – For the existence of vital populations of the Yellow Gentian it is necessary to apply targeted intervention in the landscape in a wider range so that genetic flows between the populations may be functionally connected. This in practice involves removal or minimizing of barriers difficult to overcome (afforestation, overgrowing, monocultures, large built-up areas).

Research – Inspection of other historical habitats of the Yellow Gentian (*Gentianella lutescens*), more detailed studies of environmental biology of this species, including a research into the pollinators' influence on the Gentian reproduction

The Large Blue

Until 1970s, the Large Blue belonged to the most distributed representatives of the day-flying moths (*Lepidoptera* order) on the pastures at the foothills in the Czech Republic. After World War II, this species started to decrease gradually in most of the Carpathian areas following the controlled changes in farming management as well as the land reform. Many data from 1980s are missing, populations of this species have withdrawn and remained hidden at hard-accessible sites. Therefore now – if not counting the Vsetin region – it survives at less than 20 sites in the Czech Republic.

The species has died out in the northern part of the Beskydy Mountains as well as in the southern part of the White Carpathians. Stable populations have only remained in the larger area of Wallachia (upper part of the Vsetínská Bečva river valley and the Nedašov region). **According to the results from the nation-wide monitoring, the southern part of the Beskydy Mountains houses the strongest Large Blue metapopulation within the whole Czech Republic area. Presence of nearly 100 colonies have been documented which can be spatially well defined.** The population in the White Carpathians only reaches low numbers. Only the Nedašova Lhota – Paseky site appears larger, serving also as a source population for the others. Management to support this key species has started at all its confirmed and some potential habitats. It must be pointed out that all the Large Blue populations in the White Carpathians are situated off the areas managed using the AE subsidies. The problem of the current White Carpathian populations is, among others, their mutual isolation to a certain extent, especially by large homogenous meadow areas (large agricultural blocks managed within agroenvironmental measures in a more or less uniform way); to a lesser extent they are isolated by town and village urban areas. On the contrary, the Beskydy Mountains populations are most often isolated by forests or areas completely overgrown by self-seeded trees and shrubs.

The Large Blue is a butterfly species which has very specific life requirements. Its nutrient-plant is the Large Thyme, the caterpillar finishes its development with ants of the genus *Myrmica*.

All the historical Carpathian populations situated in larger distances vanished for the following reasons:

- 1 /// Too much isolation caused by large homogenous land blocks;
- 2 /// Afforestation and spontaneous overgrowing of recesses and former small pastures – areas more difficult to farm;
- 3 /// Integration of heterogeneous areas in large homogenous units;
- 4 /// Shading by grow of surrounding forest;
- 5 /// Massive decrease in the number of small farmers and thus in extensive grazing closely related to it.

Reduction in small private grazing and croft farming can quickly result in a definite collapse of the populations in the Beskydy Mountains and White Carpathians. It is due to the Large Blue's very quick (in several years) negative response to successive changes (overgrowing) which results in its rapid vanishing.

Proper management – At all areas with abundant occurrence of the Large Blue (*Maculinea arion*), very extensive grazing of small number of sheep or of a mixed cattle and sheep herd (max. 1 cattle unit per hectare with a considerable sheep excess, depending on the site condition). A combination or a short-time substitution (even several years in the case of convenient site condition) of the mosaic cutting – once annually at the beginning of September together with short autumn grazing. A system consisting of balks and scattered vegetation (shrubs and solitary trees) must be maintained at all the selected areas.

Each site with its confirmed occurrence is very important. It represents an element in a functioning metapopulation. Vanishing of the individual sub-populations inevitably results in collapse of the whole metapopulation of the Large Blue (as it has recently hap-

pened e.g. in the region of the White Carpathians PA and earlier nearly in the whole of the Czech Republic).

Afforestation of former pastureland (especially on the southern slopes and in the upper parts of the valleys) is absolutely inconvenient and lethal for the butterfly. The afforestation not only brings factual loss of the existing colonies but it also creates a significant spatial barrier for the migrating butterflies and reduces illumination of the adjacent areas.

The Corncrake

A rapid decrease in the Corncrake population (*Crex crex*) in Europe which started in 1970s was caused by drainage and ploughing-up wet meadows as well as the use of biocides. In the submontane regions, e.g. in the Beskydy Mountains and the White Carpathians, intensive farming was not applied in the whole area, so the suitable meadow vegetation has been preserved there to a various extent. This enabled certain part of the population to survive, unlike the situation in most of the area of CR. The Corncrake completely returned to the Carpathian countryside in 1990s in association with the extensification in agriculture.

In the period of 1999-2002, approximately 200-250 calling males were identified in the Beskydy Mountains. This region is considered as one of the most significant sites in the Czech Republic. In 2004, the Horní Vsacko bird area was established in the Beskydy Mountains and the Corncrake became one of its protected species. Number of calling males is estimated at 60-80. In the period of 2000-2006, the Corncrake also gradually inhabited meadows and pastures in the whole of the White Carpathians PLA. 246 calling males were identified there in 2006 and 174 calling males in 2007.

The Corncrake is a typical species of the agricultural countryside. It is most strongly linked to rather wet meadows but it can commonly be seen in the cultural meadows as well. In the Corncrake's nesting period (from the second half of May to the end of July), during the cutting of meadows not only the nests are frequently destroyed but also the hatched chickens as well as the adult birds are often killed. The inconvenient time and method of cutting (starting from the meadow edges towards the centre) and intensive grazing in the nesting period are currently the most threatening factors. Besides the inconvenient cutting and grazing as the main threatening factors, the expanding urban areas and afforestation of agricultural land become a more and more serious factor.

There has been an attempt to develop complete protection of the Corncrake in the Czech Republic **through the agroenvironmental subsidy title "The Birds of the Grasslands – the Corncrake"**. In the Beskydy Mountains PLA, hardly any farmers joined this programme. What are the main reasons?

The regions determined by the ornithologists for the Corncrake protection are very large and uninterrupted covering tens of hectares of the land blocks. The farmers farming for production (hay, cattle grazing) cannot afford to cut all their meadows late to adhere to the "The Corncrake" title. The current adjustment of the AE measures is absolutely inconvenient for the farmer.

Another factor is probably weak motivation of farmers associated with the lack of awareness and training of the farmers and the public.

As a result, the current adjustment of the "Corncrake" subsidy title helps neither the farmer nor the Corncrake in the Beskydy Mountains and the White Carpathians.

The solution is to adjust more individual approach towards the farmer, which enables to define areas for complete nesting of the Corncrake and which at the same time does not destroy the farmer. It is necessary to provide the farmers and the public with training to help them understand the importance of this species protection through the use of suitable management methods (acceptable to farmers).

The Red-backed Shrike

The Red-backed Shrike (*Lanius collurio*) is a typical representative of the shrub birds who prefers thorny bushes (hawthorn, dog rose, blackthorn). Unfortunately, the bushes are currently being destroyed in an "organized" way, even in relation with provision of the AE measure subsidies. Directly – i.e. to have larger farmland area, or indirectly – i.e. by ignoring the bushes (by official exclusion of the land blocks from LPIS). On the other hand, the overaged bushes become less and less attractive for the Red-backed Shrike. There should be more assertion of management of these biotopes whose purpose would be to conserve good-quality thorny bushes and thus also the vital populations of the Red-backed Shrike.

After finishing grazing on land blocks in the 1st and 2nd zones of PAs and in the 1st zone of NP ungrazed leftovers should not be removed completely from all the area. There should be a requirement to leave ungrazed leftovers on about 10–20% of the land block.

A discussion should be initiated again as regards “financial evaluation” of some measures which have so far been evaluated rather more from the production point of view.

In Protected Areas and NP the quota (25%) should not be used for an increase in the area of the parcels being registered in agro-environmental measures. This limitation uselessly blocks the expansion of maintenance onto the parcels whose management is, on the contrary, desirable. The costs of their restoration increase after a time.

9 /// Evaluation of the current support programmes for sheep and goat breeding

We have assessed the effectiveness of AES for sheep and goat breeding. Council Regulation (EC) No. 1698/2005 on support for rural development by the European Agricultural Fund for Rural Development (EAFRD) states in Article 86 that member states must introduce a system of ongoing evaluation for each rural development programme. As for payments for natural disadvantages, the following questions need to be answered:

- //// To what extent have compensatory payments contributed to securing continuous agricultural land use in Less Favoured Areas (LFA)?
- //// To what extent have compensatory payments contributed to preserving viable countryside communities in LFAs?
- //// To what extent has the programme contributed to preserving and supporting sustainable farming systems?
- //// To what extent has the programme contributed to preserving the countryside and improving the environment?

Similarly the contribution of agri-environmental payments needs to be evaluated. If we think harder about the questions raised, we have to say that the conditions as currently defined do not completely meet the set targets and do not render the expected results. In the case of goat and sheep grazing (in LFAs), higher payments for pasture management would be worth considering, since small ruminants do not have such an unfavourable impact on grasslands as beef cattle. Also the possibility of supporting so-called transhumance should be considered, i.e. supporting the dislocation of herds of ruminants to mountainous pastures, as is the case in e.g. Austria.

Chapters I and III of the present Rural Development Plan also enables support to sheep and goat breeders, but it completely neglects the option to support the purchase of special machines to harvest hay in mountainous regions. These machines require considerable investments, but project conditions as well as continuous financing are completely unsuitable for small companies. However, most sheep and goat breeding is concentrated in mountainous areas. Therefore a credit point system should be introduced especially for sheep and goat breeders, and small companies should be favoured.

10 /// Regional brands and sale of local products

Around the world, regional brands are being established promoting local heritage and boosting local economy. Similarly, in the Czech Republic, rural regions support their local producers with an environmentally friendly attitude. Two of the Czech brands – Beskydy and the White Carpathians – were supported by the UNDP/GEF project, although they cover a broader spectrum of products (not only sheep products). In addition, a strictly sheep-oriented brand “Sheep from the Moravian Carpathians” was born, aimed at supporting the sales of sheep products and boosting the demand for them, creating sales chains with gastronomic enterprises etc.

The regional brands in the Carpathians are developing well. Promotion activities are running, some new selling points have been established and the producers are interested. They are proud of their products that have been awarded the brand and they appreciate the help they are getting with the sales. Nevertheless, some activities are still a problem (e.g. an e-shop with branded products). The producers are not ready to satisfy broader demand and the logistics connected with the shipping of the products increase their prices too much. To make it short, the brands are still very young – they need more time and active involvement of more stakeholders like larger enterprises and public institutions.

/// How to continue?

The objective of the project was to document the biodiversity of grasslands in the Carpathian Mts. and to verify what the impact is of newly introduced financial instruments to preserve them. Another objective, which emerged from partial results of the project, was to propose a method of supporting small farmers as fundamental biodiversity supporters, and their environmentally-friendly farming.

Agri-environmental schemes (AES) aim at supporting not only production farming, but also at meeting basic requirements for nature and landscape conservation. Practice however shows that they cannot meet all targets, e.g. support of biological diversity, protection of valuable sites and habitats, extensive landscape management, retarding run-off from the landscape, and limiting soil erosion. The mapping of species under the project confirmed a loss of species from the Beskid and White Carpathian landscapes. Despite the many schemes that farmers can utilise, the AES only support a uniform way of farming, whereas we know that the key to biological diversity is a diverse approach to land management.

And this leads us to answering the question “How to continue”:

- //// A committee at the level of the Ministries of Agriculture and Environment should be appointed, which would use the results of this project to prepare a procedure for new AES. Farm plans could become a solution to the integral planning of environmentally-friendly farming and nature conservation.
- //// “Flexible measures” should become an instrument of farm plans and could make use of so-called “umbrella species”. Setting rules and conditions for the protection of such plant or animal “umbrella” species could guarantee suitable conditions for a whole range of other common and rare species at a site.

AES have a great potential in nature and landscape conservation, which needs to be utilised, but it is necessary to alter some of the conditions. It is up to the Ministries of Agriculture and Environment to agree and set the conditions for measures supporting biodiversity conservation in the form of «new» AES as of 2013 and possibly also farm plans, and to make the access of farmers to these schemes easier.

